

МАРИЙ ТАЛЕШКЕ КЕЧЕ

Апрельне 26-шо числаштыже шочмо калыкна Марий Талешке кечым пайремла. Талешке... Кё тиде тыгай? Тиде патыр, чолга, шке калыкше нерген шонен илыше, шочмо кундемжым аралаш эре ямде улшо айдеме. Талешке кече таче шочын огыл. Эше 1917 ийыштак тиде пайремым эртарыме нерген ойым пидыныт. Ий гыч ийыш тудым 26 апрельште пайремленыт. Но тиде кужун шуйнен огыл. Ик жапыште чаренытат улмаш. А 1990 ий гыч талешке-влакым шарныме кече адакат шке вийжым налын. Молан лач 26 апрельште лиеш?

16-шо курымьшто Малмыж кундемьште марий патыр Болтуш илен. Тудо шке мландыже, калыкше верч пенгыдын шоген. Болтуш 1556 ийыште Иван Грозныйын виян войскаж дене вашпижмаште колен, да курык вуеш тоеныт. Лийын тиде апрельн 26-шо числаштыже. Кызыт тудым Болтуш курык маньт. Лач Болтуш оным шарныме лүмеш 26 апрельште Талешке кече эртаралтеш.

Ме, Унчо кундемысе марий-шамыч, шкена кугезына-влакым шүмыштына ашнена, нунын дене кугеш-

нена, кумылнам нёлтена. Акрет годсо пагалыме кочана-влак кызытат мыланна куатым пуэн шогат. Кеч ожнысо тале марий-влак легендеш кодыныт, садак нуным шкена коклаште шижына, шочмо калыкнан ончыл шоньмашан эргыж ден ўдыржө-влак шке Унчо кундемысе талешкына-влакым порын шарналтена.

Пайремым эртараш сарыште лийше-влаклан пöлеклалтше монумент воктеке «Күдыронгыр» клубын ўдырамашышт да 5-ше ден 6-шо класслаште тунемше ўдыр-эрге-влак погыненыт ыле. Тунемше-влак «Салтакын пұрымашыже» ден «Ош марий» мурым йонгалтарышт. Нуным музыкым туныктышо Алевтина Ивановна ямдылен. Пайремлан тўналтышым Унчо ял шотан илем вуйлагыше Иван Михайлович Евсеев ыштыш.

Унчо кундемын шочшыжо Тихон Ефремович Ефремов 1868 ий 12 майыште шочын. Пүсö ушан лийын, вич ияшак школыш кошташ тўналын. Ялысе школ деч вара Озан олесе семинарийыште тунемын. Туныктышо лўмым налмек, Морко кундемысе да вара Озангысе школлаште пашам ыштен, а 1890 ийыште Унчо школым

вуйлаташ тўналын. Марий калыкым туныктышаш верч уло вийын тыршен. «Озангыштат, Унчыштат тудын полшымыж дене шуко марий рвезе айдемышке лекте», - возен Ефремов нерген «Йошкар кече» газет. Марий калыкым нимо деч коч ок йöрате да ок чаманегын, кугезе йўлам, тошто ен ойым шымлен-тунемын ок шого гын, Тихон Ефремович Ефремов тўналтыш марий серызе-влак коклаште тынар ойыртегалтше верым налын ок керт ыле, векат. «Ой, марийжат, шүмбелжат, полшаш тыланет чон шона», - возен тудо. Возен гына огыл, марий верч тыршыме суапле пашалан уло илышыжым, вийжым пуэн.

Т.Ефремов нерген палдарымеке, тудын возымо «Кы-нелза, шогалза!» икымше марий гимнжым кольштынна да вара стеле воктеке пеледышым пыштышна.

Шучко сар 1418 кече шуйнен. Марий мланде 130 тўжем ўдыр ден эргыжым фронтыш ужатен. Мönгеш пельжат пöртылын огыл.

11 тўжем салтак Совет Ушемын Геройжо лўмым сулен, нунын кокла гыч 45 енге - Марий мланде гыч. Морко район гыч 13 тўжем ег, Унчо кундем гыч 564 ег сарыште лийын .

Шучко сар ик ешымат, ик родо-тукымымат тўкыде коден огыл. Коча-кованан, ача-аванан суапле пашашт курымашлык. Патриот, геройло койыш, патырлык, лўддымылык...Пытаргыш жапыште нине мут-влак чўчкыдынак йонгалтыт. Ик-кум ий ончыч рвезе-влак эртен кодшо герой-влак нерген ойлымаш ден повестылаште лудыныт да киношто веле онченыт гын, кызыт ме «герой-влакын жапыштышт» илена. Специальный военный операций тўналме дене илыш йöршын весеме. Шижмашнат, койышнат вашталте. Илыш ден колымашым вес тўрлын ончаш тўналынна. Элна шуко патыр эрге-влакым ончен куштен. Эре тыге лийын, тыгак лияш тўналеш. Шочмо мландым фашизм деч аралаш - кугу чап. СВО кайыме верыште патырле эрге-влак, шкеныштым элнан патриотшо семын ончыктен, кочана-влакын тўналын пуымо пашаштым чеслын шуктат. Элнан тичмашлыкшым арален, тудын верч шогымо годым нунын кокла гыч кажныже шке надыржым пышта. Унчо кундем гычат 30 эрге Россий калыкын тынысле ончыкылыкшо верч шогышо-влакын радмышкышт ушнен. Но ча-

манаш гына кодах, 11 эрге эрык верч, историй мучко шуйнышо шарнымаш верч шке ужар вуйжым сöй пасушто пыштен.

5-ше классыште тунемше-влак Ю.Ивановын «Салтакын пұрымашыже» мурымжым йонгалтарышт да тыгак сарыште лийше-влаклан пöлеклалтше монумент ончыко пеледышым пыштышна.

Марий талешкына-влакым тўшкан шарналтен, ик минут чыланат шып шогышна.

Марий кундем...Тиде мутым колатат, ушышто, шинча ончылно гўжлен шогышо кугу чодыра, пелед шогышо олык, теныз гай шурно пасу, ший ока гай энер, воктемысе ужар садер лонгаште шинчыше марий ял сўретлалтыт. Лач тыгай сöрал кундемьште кугезе калыкна илен да тукумвожым колтен, шке патыр да лўмlö енге-влакым куштен.

Эх, марий калыкем, чон кумылем, тый илышыште ятыр нелылыкым ужынат, йўштö-шокшым чытенат, но волгыдо ончыкылыклан ўшаным йомдарен отыл. Тек тиде койыш-шоктышет умбакыжат ужар озым гай илана, илыш вийым пуа!

**Лидия ЯМНЕЕВА,
Унчо книгагудо
вуйлагыше**